

I. Mitul. Reversibil și ireversibil

Una dintre cele mai interesante și mai greu de definit stări ale spiritului uman este mitul. Argumentăm termenul „stare“ ca o manifestare afectivă, una anume, cea care îi leagă pe membri unei colectivități pe temeiul amintirilor comune, creându-se astfel acele „cercuri organice de sociabilitate“, cum le numește profesorul Lucian Boia.

Ca unul dintre cele mai vechi exerciții culturale ale minții omenești (greșim afirmând că e cel mai vechi?), hrănind cele mai multe dintre vechile stări culturale, mitul în intimitatea sa încă nu se lasă prins într-o definiție unanim acceptată. De la semnificația de „narațiune tradițională“ emanată de societatea primitivă, trecând prin cea de transmitere memorială a faptelor protoistorice sau de filozofie a Universului, ajungând, evident, în vederile psihanaliștilor, ca un rezultat al nevrozei umane sau expresie generală, sintetică, a inconștientului colectiv, mitul a fost filtrat și teologic. În această din urmă asumare el este forma exprimată (prin narațiune n.n.) a revelației divine.

Istorici, filosofi, filologi, folcloriști, etnografi, psihologi, poeți și chiar fizicieni nu au putut reține definirea cuprinzătoare, sintetică și fără breșe, în ordinea logicii, pentru mit. Exercițiul raționamentului este desigur limitat la câmpul de cunoaștere al fiecărui specialist.

Dincolo de considerațiile celor peste 500 de definiții încercate, un examen de structură (odată porniți în analiza termenului) relevă un lucru incontestabil, propriu mitului, anume că acesta ia naștere din spectacolul insolit și enigmatic oferit de fapte, evenimente sau fenomene la care omul este participant activ sau simplu spectator.

Marea performanță pe care mitul o realizează e concilierea dintre reversibil și ireversibil. El este, cu alte cuvinte, exercițiul spiritual de recreere, de refacere în forme sintetice, esențializate, a unei realități ireversibile în curgerea egală și indiferentă a timpului. Nu este lipsită de sens o paralelă la care facem apel aici: și istoria – în esența sa – are două semnificații distincte care de multe ori tind a se confunda; este odată trecutul ca trecut, adică trecutul în desfășurarea sa obiectivă și discursul despre trecut, respectiv încercarea, în formă narativă, de reînviere a trecutului.

Este acum ușor de sesizat și faptul că mitul își găsește un loc privilegiat în istorie. De ce? Pentru că dacă mitul relevă modele exemplare ale tuturor activităților omenești semnificative, istoria este tocmai expresia privilegiată a conștiinței de sine a comunității, conștiință care se construiește tocmai pe temeiul acelor activități semnificative. Acest tip de logică ne va permite de aici încolo să afirmăm și să descifrăm termenul *mitul istoric*.

După clasificarea operată de Victor Kernbach acest tip de mit s-ar regăsi foarte aproximativ în categoria miturilor memoriale.

„Mit“, „mitizare“, „mitologic“ sunt cuvinte uzitate prea adesea în mod abuziv, în jurul lor întreținându-se în cel mai înalt grad o anume ambiguitate. Ele primesc în mod prea facil conotații pozitive sau negative. „Până la urmă, tot ceea ce se îndepărtează mai mult sau mai puțin de realitate pare susceptibil de a deveni mit. Ficțiuni de tot felul, prejudecăți, stereotipuri, deformări sau exagerări se regăsesc sub

aceeași etichetă comodă.¹ Dacă acceptăm însă faptul că omul nu poate clădi judecăți din nimic, că până și fantezia sa are alt suport decât nimicul, atunci acceptăm ca sursă a mitului realitatea. Acceptăm, de asemenea - în acest caz - și postulatul lui Hegel: „*Tot ce este real este rațional*“². Mitul presupune, în miezul său, o anumită structură bazată pe faptul că întregul conținut narativ este dispus după logica imaginarului. Mitizarea constă tocmai în așezarea faptelor reale în tiparele imaginarului, de fapt un imaginar „retroactiv“. Spre exemplu când vorbim despre „țările române“ în Evul Mediu e limpede transferul unui termen din modernitate asupra unei epoci care nici măcar nu l-a bănuț. Prin mitizare noi investim cu fapte proprii de conștiință realități trecute în care noțiunile noastre erau inoperante.

Dacă ne referim strict la categoria de *mit istoric*, în acord cu considerațiile anterioare, propunem următoarea definiție: *o construcție a imaginarului care potențează întâmplări, fenomene sociale de anvergură ale trecutului în corelație cu valorile morale ale comunității, rostul său esențial fiind acela de a asigura coeziunea indivizilor și a legitima aspirațiile lor*. El se poate individualiza prin câteva atribute pe care ne propunem să le evidențiem aici:

a) ar fi mai întâi faptul că obiectul de inspirație al mitului este o întâmplare sau un fenomen cu o magnitudine istorică relevantă. Este vorba mai ales de momentele care au marcat decisiv o epocă. Numai evenimentele exemplare dispun de o încărcătură etică suficientă pentru a marca în planul moralei o societate în ansamblul ei.

b) efectul spectacular trebuie să fie unul pe măsură, capabil să dea posterității sentimentul participării directe. Acest fapt stimulează imaginația creatoare și consolidează emoțional solidarități altfel greu de înfăptuit.

c) mitul istoric „se personalizează“. Din rândurile mulțimii sunt identificați eroi care „comit“ fapte exemplare. În general aceștia sunt întruchiparea unor virtuți care – prin ele însele – sunt suficiente pentru a legitima cauze, aspirații, idealuri.

În sensul acesta eroicul ca exercițiu suprem al bărbăției e asociat nu unor scopuri egoiste, ci unor cauze de largă respirație socială. Prima observație semnificativă în planul amintit este cea pe care o teoretizează Socrate când, analizând lupta dintre Achile și Hector, moral se situează de partea celui din urmă care își apără neamul, spre deosebire de cel dintâi, al cărui eroism era unul sfidător și crud, în condițiile în care Achile se mărginea la a-și căuta un adversar pe măsură într-o lume a muritorilor unde se simțea singur.

d) accentele cad pe anumite aspecte din desfășurarea evenimentelor. Posteritatea care creează mitul subliniază acele detalii prin care își poate argumenta propriile-i decizii. De aici derivă și conținutul dinamic al mitului, într-o perioadă sau alta accentele putându-se modifica. Cu alte cuvinte, faptul este unul singur, mereu identic cu sine, relațiile ulterioare pot fi mereu altele în funcție de nevoile pe care le legitimează o generație sau alta.

e) întotdeauna mitul istoric degajă un adevăr esențial care este evident unul simbolic, deosebit prin exemplaritatea sa, și presupune un sistem de interpretare printr-un cod etic ca model comportamental. Acest adevăr este un principiu călăuzitor în viața comunității. Prin evidențierea acestui adevăr, mitul are tendința de a reduce complexitatea fenomenului care l-a generat la o notă privilegiată de interpretare.

Astfel, mituri ca cele ale națiunii, gliei străbune, sacrificiului eroic, rasei, exacerbate de ideologiile totalitare, urmăresc prin enunțurile lor de adevăr anularea

¹ L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, p. 7.

² A. Vergez, D. Huisman, *Curs de filosofie*, București 1995, p. 91.

valorilor individuale și subordonarea comunităților unor idealuri pe cât de incontestabile pe atât de lipsite de conținut. E ușor de observat că prin adevărurile pe care le accentuează mitul istoric poate argumenta alteritatea, diferențele, confruntarea sau asemănările, identitățile, comuniunea.

f) prin mit se realizează transferul de semnificații. Societatea dă faptului mitic propriile-i semnificații, și-l apropie. Prin această legătură speculativă ea își legitimează prezentul prin trecut.

Putem concluziona că dacă faptul istoric e unul, cel obiectiv, miturile îl vor releva mereu din alt unghi de vedere. Între fapt și narațiunea despre acesta distanțele scad cu trecerea timpului, narațiunea substituindu-se treptat faptului istoric.

g) eroul sau eroii narațiunii mitice populare au un destin pe care și-l apropie dar nu ca pe o fatalitate. „Traectoria etică a fiecărui om luat în parte e expresia modului său de a se raporta la un concept al ordinii, trăit în extensiune universală. Conceptul ordinii universale apare astfel ca «punctul de fugă» inevitabil al perspectivei etice individuale, reperul ei constant și ținta sa ultimă.”³

În concepția populară (încă de la cea veche) destinul nu trebuie înțeles simplu ca ceea ce ne e dat ci ceea ce ne e dat odată cu noi, ceea ce ne este consubstanțial. Destinul mitic este de fapt relația permanentă între ceea ce ești și ceea ce ți se întâmplă. Andrei Pleșu spune că „a fi în bune raporturi cu destinul înseamnă a avea instinctul proporției ideale între ceea ce ai de întreprins și ceea ce ai de suportat, între ce depinde de tine și ce nu, între ofensivă și recul.”⁴

Încercăm să motivăm lucrarea noastră în primul rând prin faptul că mitizarea este o problemă mereu actuală chiar pentru istoriografia românească. Cultivarea unui eroic suveran, amprenta accentuată a subiectivismului, sublinierea diferențelor față de alții într-o competiție ce devine desuetă, afirmarea primatului ridicol (care își are rădăcinile în opera lui N. Densușianu), exagerările fără limite, produc un tip de mitizare care alterează până la anulare sensurile reale ale termenului. Ele pot fi salvate doar prin cercetarea și analizarea mitologiei populare.

În al doilea rând ne argumentăm întreprinderea prin aceea că socotim mitul ca acces la realitate, ca formă transfigurată de cunoaștere. În acest context vom încerca și descifrarea intimității fenomenului mitic.

Și încă o remarcă necesară: creația mitică nu se manifestă pe arii geografice strict delimitate. Mai mult chiar, are loc un proces reciproc de „contaminare”, de sincretism „care duce la un joc combinatoriu spontan, ca o consecință a transmiterii orale a miturilor de la o epocă la alta, dintr-o zonă geografică în altă zonă, dar și ca o consecință implicită a lacunelor memoriei, a confuziilor generate de ignoranță și sărăcie cu duhul, spre a nu mai vorbi de înclinarea structurală a ființei omenești către comparație și hipertrofie.”⁵

II. Intimitatea mitului istoric. Mitologie zărăndeană

Cercetând trecutul, omul este atras în primul rând nu de fapte ci de semnificații, de simboluri. Asumarea istoriei presupune un proces de selecție în urma căruia ceea ce rămâne, cantitativ vorbind, este infim în raport cu inventarul trecutului. Marea noastră deficiență – a omului în general, nu doar a celui de astăzi – este că

³ A. Pleșu, *Minima moralia*, București, 1988, p. 111.

⁴ A. Pleșu, *op. cit.*, p. 114.

⁵ V. Kernbach, *Miturile esențiale*, București, 1978, p. 13.

descifrăm faptele trecutului cunoscându-le și consecințele-le. Ne asumăm faptul istoric prin consecințele sale.

Conștient de acest lucru, Tit Liviu, care asimilase mare parte din destinul sacru și imperial al Romei, în lucrarea sa de anvergură voit oferă un loc privilegiat părții legendare a istoriei romane. Acest destin nu se putea împlini prin începuturile banale și monotone ale altor așezări. Prin accepția banală a termenului de adevăr legenda este neadevărată; prin prisma semnificației este mai adevărată decât adevărul însuși. Altfel cum ar mai fi istoria depozitara înțelepciunii vieții?!

În trecut individul și [sau] comunitatea se caută pe sine, își caută legitimitatea aspirațiilor, descoperă cauzele neîmplinirilor, adevărate, parțial adevărate sau false.

Limbajul este calitatea distinctivă prin care se manifestă intelectul. El este capabil să realizeze punți între lumi diferite, între realitate și reprezentarea realității. Dar nu orice reprezentare devine mit ci doar aceea care degajă un adevăr esențial cu sens profund simbolic și susține un anumit cod etic. Când accentul discursului cade pe acele fapte istorice care dau sens proiectelor prezente sau pot justifica inițiativele ori lipsa acestora la nivelul comunității, acel accent devine mit istoric.

Prin mit se creează o proiecție dublă între trecut și prezent. Nu există comunitate umană stabilă, durabilă fără ca viața ei să fie organizată în jurul unei întregi mitologii, în care își găsește locul și cea istorică. Se spune – și nu fără temei – că ceea ce exprimă mai limpede prezentul și direcțiile de viitor ale unei națiuni este modul în care înțelege să-și asume trecutul.

Mitul, ca orice componentă culturală, se dezvoltă și la nivel regional (termenul „regional” se poate înscrie în limitele unei provincii naționale sau poate excede granițele). Am încercat, în cele ce urmează, evidențierea și analizarea câtorva dintre miturile istorice specifice Țării Zarandului. În selectarea acestora, în individualizarea lor, am pornit de la realități specifice acestei provincii istorice.

A. Mitul aurului

Ținut bogat în zăcămintele de aur și argint, Zarandul își găsește o parte a identității ca provincie prin aceste bogății, privity în sine ca posibilitate miraculoasă de a întrona prosperitatea de prea multă vreme așteptată.

„Munții noștri aur poartă,

Noi cerșim din poartă-n poartă!”

Iată leit motivul prin care se întreține iluzia indirect exprimată că aurul care se revarsă peste noi este salvarea din ghearele sărăciei. Implicit este indicat și „celălalt” care-l fură de secole. Aparenta dilemă nu induce nici o vinovăție proprie, nu are virtuți critice. Lucrul băieșului, bășagul, a fost mereu privit ca semn distinctiv, ca element care asigură o anumită ascendență materială și morală.

„Aur ca la noi de mult (cantitativ n.n.)

Dumnezeu așa a vrut,

Să nu mai fie la nime.

S-avem numai noi mulțime,

Și în ape și ge(?) mine.

Să fim cei mai bravi băieși,

Cu amicii la chimeși

Și cu clop cu bearta lată

Să ne știe lumea tăta.”

(Com. București, Nicolae Fodor, 83 ani)

Iată reluată imaginea abundenței, de data aceasta și ca expresie a voinței divine. Un ținut fără pereche în lume, unde apele și munții enigmatice țin bogății de basm. Tot fără egal sunt și băieșii, scormonitori în adâncuri, admirați de o lume întreagă. Aceste bogății, voit exagerate, au făcut și obiectul câtorva legende în care aurul, nestematele aduc împlinire și fericire pentru omul nevoiaș.

Așa e și legenda „Buneiului“. Aflat pe malul drept al Crișului, în zona comunei Criscior, Buneiul este un deal relativ semeț. Partea sa dinspre apus se numește „Cornul Buneiului“. Se spune că demult, un bătrân păscându-și oile pe aici, a zărit o deschizătură într-o stâncă, în forma unei ștolne. Coborând prin deschizătură, s-a pomenit înăuntrul unei încăperi pline de aur și nestemate, care-ți luau vederea cu strălucirea lor. Stânca închizându-se în urma sa, a petrecut lângă comoară șapte ani. După acest interval ea s-a deschis și bătrânul a ieșit încărcat „de multe bunătăți și în mână cu o lingură de aur!... Bătrânul a mai trăit încă mulți ani și la moarte a lăsat o avere mare.“⁶

Aurul are puteri miraculoase. El aduce îmbelșugare și lipsa griii pentru ziua de mâine. El este însă și „ochiul dracului“, atrăgând lăcomia străinilor, mereu văzuți ca dușmani, ca ceilalți veniți să tulbure liniștea și pacea oamenilor de aici. Sigur că orice ocupație străină nu putea fi agreată, mai ales în condițiile în care românii le rămânea statutul de inferioritate materială, socială și culturală.

„Aurul l-am scos afară
Da' străinii ni-l luară.
Noi luarăm cu vădruța
Ei cu sacul și căruța.“

(P. David, Caiet de miner, 1934)

Exagerarea, excesul, sunt mereu prezente în aprecieri. Ele potențează realitatea și creează dimensiuni emoționale importante. Poate că aici s-ar asocia și un alt tip de dezbatere. Pornind de la realitatea că puține popoare europene au avut atât de mult de-a face cu străinii ca românii, că dominația a trecut de la o putere la alta, că s-au succedat modele de civilizație diferite și că aici s-au așezat populații de o extremă diversitate, ar fi de constatat că asaltul străinătății s-a exercitat asupra unei populații românești predominant rurale, prudentă și închisă în sine. Raporturile cu străinii, cu civilizația acestora, au rămas atributul unei elite, distinsă din majoritatea populației. Din straturile profunde a venit o permanentă inerție.

În general, la modul individual, străinul este bine primit. Trebuie observat că tratamentul „«de favoare» care îi este rezervat înseamnă însă mai întâi de toate că străinul este tratat ca străin. O comunitate tradițională este binevoitoare față de celălalt, dar păstrează și distanța față de el. ... La nevoie el este găsit vinovat cam pentru toate relele care au căzut peste români“⁷.

Mitul aurului afirmă și el - în parte - acest din urmă adevăr. Nu regăsim alături de lui aspectele pozitive legate de străini: un tip superior de organizare a muncii, o atitudine mai responsabilă, o formă deosebită de funcționare a comunității (vezi comunitățile germane din Transilvania), un grad de civilizație remarcabil. În această mitologie a unei avuții furate răzbat amestecate complexe de inferioritate și de superioritate.

⁶ S. Moldovan, Zarandul și M-ții Apuseni ai Transilvaniei, Sibiu, 1898, p. 24.

⁷ L. Boia, România - țară de frontieră a Europei, București, 2002, p. 175-176.

În contextul mitologiei aurului se înscrie și întregul folclor despre hoții de aur. Organizați ierarhic și folosind arme de foc, aceștia au animat ani de-a rândul în perioada interbelică viața comunității. Răfuielele lor au făcut obiectul unor poezii populare care, în unanimitate, nu vădesc simpatii pentru protagoniști.

Putem concluziona că mitul aurului este oarecum mitul salvării miraculoase prin bogăție. Băieșul - chiar printre ceilalți locuitori din Zarand - făcea o figură aparte la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Băieșii se ocupă în parte și cu economia (activități în gospodărie n.n.), dar sunt numeroși aceia, cari trăiesc numai din băieșit. Băieșul, precum știm, are un mod de viață deosebit de cel al plugarului; el câștigă mai mult decât acesta, dar e și mai cheltuitor.

Pe când plugarul din Zarand are trai simplu și se îndestulește cu puțin, băieșului îi place a trăi mai bine, a se îmbrăca cu haine mai luxoase, mai scumpe și a face chiar pradă din câștigul său pe beuturi și petreceri. ... Băieșii, cari au fost mai cumpătați, au făcut stare bunișoară, unii mai norocoși s-au chiar îmbogățit.”⁸ (afirmația este susținută prin exemplul minerilor din Criscior care au răscumpărat de la foștii proprietari majoritatea pământurilor, depășind astfel vechea condiție de jeleri).

Astăzi este greu de asimilat ideea că mitul e pe cale de a se destrăma, că aurul are și el un preț de cost, că valoarea și cantitatea sa sunt limitate. În spiritualitatea zărândească probabil că ceva trebuie să umple acest gol. O altă speranță va naște cândva alt mit.

B. Mitologia eroică

Ceea ce caracterizează mai bine istoria și se asimilează mai trainic în conștiința umană este spectaculosul, momentul de încordare a voinței, prin care comunitatea încearcă să se redefinească, să se afirme. Două astfel de evenimente, remarcabile prin intensitate și ecou, au fost Răscoala din 1784 și Revoluția de la 1848, ambele având în Zarand teatrul celor mai dramatice confruntări. Este evident că ele au produs două mituri pe măsură: Horea și Avram Iancu.

Admiratori și detractori s-au manifestat de-a lungul vremurilor, fiecare etalând o atitudine proprie – nicidecum imparțială – în raport cu evenimentele și cu principalii înfăptuitori ai acestora.

«„Horea be și hodinește
Țara plânge și plătește“

în viziunea *a posteriori* a denigratorilor, devine:

„Horea be’, Horea plătește
Iobăgie nu mai este
Horea be’, Horea horește
Țara saltă și trăiește“

în cea a admiratorilor. Sau, mai accentuat dramatic:

„Horea nu be’ – pătimește
Țara plânge și jelește“⁹

Ignorat de istoriografie până în deceniul al III-lea al secolului al XIX-lea, primele opere istorice care au tratat evenimentul condamându-l chiar, Horea a fost păstrat în acele vremuri doar în memoria populară unde personalitatea sa a fost mereu potențată.

⁸ S. Moldovan, *op. cit.*, p. 46.

⁹ Șt. Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, București, 1984, p. 444.

E ridicat în conștiința populară până la cel mai înalt rang cu puțință – dregător crăiesc, apropiat al împăratului:

„Noi primim porunci crăiești
Din sus de la Niculești
De la un crai Niculescu
Pe care Horea-l numesc.
Nimănui să nu slujim,
Noi țara să stăpânim.“¹⁰

Se păstrează aici reminiscențe ale unei iluzii care, se pare, a fost întreținută chiar de Horea, cea a relațiilor cordiale cu Iosif al II-lea.

Peste o sută de ani de la eveniment, de la bătrânii Gheorghe Gligor și Urs Coroi, Nicolae Densușianu culege cele câteva versuri care evidențiază faptul că aureola sa sporise:

„Pân' ce-a fost Horea-mpărat
Domnii nu s-au desculțat,
Nici în pat nu s-au culcat
Prânz la masă n-au mâncat“¹¹

O variantă asemănătoare dezvoltase tema în felul următor:

„Când Horea ieșea în deal
Grofii fugeau din Ardeal.
Până fu Horea împărat
Grofii n-au dormit în pat.
Și de mai era un an
Grofii n-ar mai fi șohan.“¹²

Remarcabilă este întinderea mitului lui Horea în satele din Ardeal. El poate fi regăsit oriunde, de la Abrud, „Unde-i aurul cel mult / Cu pistoale aurite și de gloanțe ticsuite“, până în Zarand: „... / Cum bătură atuncea toaca / De veni Horea la Vaca / Și umplură tăta coasta / Ca să vadă grofii oastea“. El este pe rând un soi de haiduc, un înalt slujbaş, un împărat al munților, un martir și un sfânt.

Mitul lui Horea evidențiază pregnant o acută dorință de izbăvire de toate relele printr-o minune de felul celei înfăptuite la 1784. Era speranța unui popor prea mult amăgit și redus la condiția de tolerat. Imaginea sa a sporit către fabulos tocmai pentru că era resimțit de către țărani drept unul ca ei. Prin el toți depășeau un complex de inferioritate. „Caracterul întru totul țărănesc al răscoalei e personificat de Horea însuși. Întru totul țăran, el n-a depășit cu nimic marginile țărănescului nici ca stare, nici ca îmbrăcăminte, nici ca mentalitate. ... Acțiunea lui și ea confirmă fără echivoc caracterul întru totul țărănesc al răscoalei.

Toate actele lui sunt de nivel țărănesc, toate poruncile lui consună cu lozincile simple propagate în felurite variante, și mai simple, de țărani în mișcare, sunt de aceeași mentalitate, în același limbaj. E de comportament întru totul țărănesc și în acțiune și în fața judecății. Dar tocmai această identitate îi ridică în importanță ființa, îi dă o valoare reprezentativă. Horea crește în mărime nu înălțându-l deasupra masei, ci confundându-l cu ea... Crește nu prin singularizare, ci prin multiplicare.“¹³

¹⁰ *Ibidem* p. 409.

¹¹ *Ibidem*, p.443.

¹² *Ibidem* p. 443.

¹³ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, București, 1979, vol. II, p. 706-707.

Apologia sa este mai mereu prezentată în momentele de strâmtorare, de eșecuri sociale. Se așteaptă prezența sa mesianică în lume, la fel ca cea a lui Vlad Țepeș. Bănuieț a dispune de o imparțialitate remarcabilă, într-o lume coruptă, el este evocat mereu ca salvator. Personalitatea sa puternică la nivelul mitului a estompat-o cu totul pe cea a celorlalți doi conducători.

Există personalități și fapte care investesc mediul social cu un dramatism extrem. Acest dramatism imprimă exemplaritate și potențează ieșirea din neutralitate, din indiferență, fie în planul ideilor fie în planul acțiunii concrete. El este asumat în forme emoționale puternice și este suportul afectiv al mitizării cu puternice valențe participative.

Mitu Iancului, al «Crăișorului», este exemplar în sensul acesta. Prea adesea confiscat ideologic, credem că singură mitologia populară este cea în care Avram Iancu își găsește cel mai potrivit loc. Doar aici, prin echilibrul natural al comunității, este detașat de conjunctural. Numai în mitologia istorică populară el este revendicat organic și de drept. În mitologia politică a devenit instrument.

Vom încerca acum, fără pretenția exhaustivității, să răspundem interesului pentru modul în care Iancu devine mit, singular cu siguranță prin sporul său de prosepție emoțională.

Este poate mai întâi originea sa socială. El se ridică dintr-o familie de mijloc care îi poate asigura un suport material satisfăcător realizării profesionale. Nu vine dintr-o familie bogată, care ar fi putut fi percepută ca vândută, ca atașată unor interese străine de țărănimea ardeleană și în contra acesteia. Chiar nașterea sa în vremea culesului cireșelor este oarecum enigmatică, imprimând o posibilă repetabilitate (în nota în care se succed, repetându-se, anotimpurile).

Mai apoi remarcăm faptul că și temperamental el se singularizează. Fire tăcută, temperat mereu de prudență, rareori s-a lăsat pradă entuziasmelor facile, molipsitoare. Faptul acesta impune respect, considerație, încredere. Cuvântul său, mai adesea rostit la epuizarea discuțiilor, simplificând realitatea către esența sa, pare a fi unul inspirat. Nu se diluează într-o argumentație excesivă (vezi și rapoartele sale militare), rămânând în economia necesarului. Prin aceasta opinia sa este așteptată ca un fel de decizie. Statura potrivită și chipul plăcut sunt daruri naturale care-l făceau să nu treacă drept un om din mulțime. În popor Iancu e omul care nu și-a făcut loc pentru a accede, ridicarea sa fiind de un firesc dezarmant. Iată atâtea motive pentru care:

„Vine Iancu de la munte
Cu opt mii și nouă sute

.....

Nu merg cum merg carele
Strălucind ca soarele.“

Ar fi de reținut ca foarte important pentru factura mitului său faptul că Iancu nu obține demnitățile unor instituții oficiale, percepute adesea în popor ca opresive, ci este investit cu demnități populare. El este «Craiu munților» și realizează cu moșii săi o relație de mare intimitate, născută dintr-o constituționalitate populară, cu un ușor aer conspirativ. Conducător fiind, Avram Iancu este totuși al oamenilor și nu al autorităților. El are puteri discreționare:

„Iancule! Măria ta
Lasă Turda n-o prăda
Că ce-i cere noi ți-om da.“

În virtutea rolului asumat, el își îndeplinește demnitățile în mod nemijlocit și în mijlocul oamenilor:

„Iancule mare, bravule tare,
Cu noi să fii!
Tu însoțește și însuflețește
Pe ai tăi fii!“

Nu susține cauza lor undeva în absența lor decât arareori; el se exprimă și decide în mijlocul oamenilor, soldați și căpitani. Iată deci că prin însuși specificul rolului său a fost ferit de genul negocierilor complicate, în sfere foarte înalte, unde nevoia compromisurilor alterează imaginea și face loc suspiciunii. Chiar dacă Șaguna și Bărnăuțiu au fost mai eficienți în economia generală a revoluției, anvergura mitului Iancu i-a trimis oarecum în anonimat.

În mitizarea sa, inițiată de înșiși contemporanii lui, un loc central îl ocupă caracterul personajului care îl face intransigent când e vorba de principii. Și, astfel, oamenii nu s-au simțit trădați sau părăsiți. Refuzarea decorației imperiale a însemnat mult în consolidarea mitului său. Spectaculosul faptei sale îl trimite pe Iancu în legendă, unde-l vor jeli și munții:

„Jele-i doamne cui i-e jele,
Jele-i doamne muntelui,
Că le plouă și le ninge,
Armele, armele Iancului.“

În favoarea imaginii sale se constituie participarea la lupte, uneori cu arme improvizate. Acest fapt este capabil să propulseze imaginația oamenilor care văd în fapta sa expresia voinței divine. Emoțional vorbind, el este atât de fără de prihană încât va fi privit ca posibil justițiar și peste un secol.

Revăzând modul în care am încercat o definiție a mitului istoric, în cazul său întâlnim forma clasică a ceea ce am numit ca rost esențial al mitului, anume acela de potențare a valorilor trecutului în acord cu cerințele prezentului, prin care se asigură legitimarea unor aspirații. Multe cauze ulterioare s-au legitimat prin Iancu!

Pelerinajul său prin satele zărandene, o penitență asumată, l-a adus pe Iancu în casele oamenilor. Aici a poposit, s-a hrănit și s-a odihnit, făcând astfel proba nemijlocită a modestiei. Prin modul său de viață a validat faptul că nu bunurile lumești ci fericirea oamenilor a fost adevăratul resort intim, imboldul său.

Nici un mit, poate cu excepția celui al lui Bălcescu, n-a fost asumat cu mai multă ardoare de către politicienii care au simțit cât de mare este miza. În contextul revigorării animozităților româno-maghiare de după 1989 mitul Iancu a cunoscut o semnificativă ascensiune, fiind manevrat spre a „deconspira“ pe „celălalt“, dușmanul vinovat pentru dificultățile interne, pentru debilitatea unei guvernări.

Festivitățile de la Țebea oferă cel mai nefericit prilej al spectacolului politic la căpătâiul lui Iancu. În 1996, în contextul semnării tratatului româno-ungar, în jurul mormântului său toate nuanțele de opozanți țineau să-l confişte, „iar intransigenții Partidului Unității Naționale și-au acuzat foștii colegi de guvernare, hotărâți între timp să joace cartea europeană, de trădarea idealurilor naționale simbolizate prin marele luptător de la 1848“¹⁴.

¹⁴ L. Boia, *Istorie și mit...*, p. 278.

C. Mitul ospitalității

Pornim prin a face remarcă necesară: acesta este un mit de mai largă cuprindere; se află în patrimoniul mitologiei naționale.

Potrivit mitului respectiv, prin natura sa românul este ospitalier și tolerant. Atributul său esențial este omenia, potențată mereu de comunism și parte nelipsită din limbajul de lemn. Practic, prin numeroasele accente ideologice „om de omenie“ a devenit similar cu românul. În raport cu această autodefinire exemplară toți ceilalți, adică „alții“ vădesc o serie de neajunsuri, de neîmpliniri.

Mitul acesta s-a consolidat mai ales în anii comunismului ca suport esențial al autoizolării. Celălalt, „străinul“, generic vorbind, a devenit cel care, uneori chiar independent de componenta etnică, are reflexele unui alt sistem de valori. Chiar și românii care până în '89 au trăit în Occident nu au fost primiți ca „români adevărați“ pentru că nu suportaseră umilințele noastre cotidiene (cafeaua cu amestec, salamul cu soia). O fractură s-a produs chiar și între românii de religie ortodoxă și cei uniți cu Roma (chiar Nae Ionescu afirma alteritatea românului de altă religie).

În fapt ospitalitatea caracterizează mai ales mediul rural tradițional. Orășeanul, chiar și cel român, pierde ceva din această preocupare voit excesivă. El însuși devine un anonim iar intruziunea „celuilalt“ nu o resimte atât de acut ca în lumea restrânsă a satului.

Ospitalitatea și toleranța sunt laturile cele mai convenabile ale raporturilor cu alții. În sine laudabile, prin ele însă celălalt nu este neapărat acceptat și cu atât mai puțin integrat. În orice civilizație tradițională străinul este perceput cu mare intensitate și e ținut la distanță. Cu cât o societate se urbanizează mai intens, cu cât mobilitatea de orice natură sporește și crește cosmopolitismul, interesul pentru străin se diluează. Poate că Occidentul sau America par mai puțin primitoare pentru că acolo a slăbit mult dramatizarea termenului de străin (el poate deveni iarăși un caz în condițiile în care modul de viață occidental va fi mult afectat de venirea celor din Orient).

III. În loc de concluzii

Mitul, îndeosebi mitul istoric, există și trebuie recunoscut ca atare; el nu este bun sau rău, el doar există. Rămâne de discutat doar exemplaritatea sa. De ce? Pentru că mesajul cu care indirect este investit accentuează o latură sau alta a faptelor, o calitate a actorilor, estompând alte laturi, greșeli, trăsături de caracter. În acest mod mitul se situează etic de partea unei norme. Prin ea comunități umane, regimuri politice, culturi întregi își justifică opțiunile, își validează acțiunile. Din acest din urmă punct de vedere regimurile nedemocratice ajung la performanța nebănuită de a interzice unele mituri, de a le falsifica parțial, „actualizându-le“.

Mitul istoric este mereu investit cu o speranță; din el se nasc energiile pozitive care vor salva comunitatea. În el se găsesc de multe ori cele mai accesibile și convenabile argumentări pentru oricare aspect al prezentului. Dar a înțelege numai astfel lumea ar însemna să acceptăm ideea că istoria trasează un drum al fatalității. „În momentul când chestiunea crucială este construirea unei Românii performante, ar trebui

ca românii să sacrifice mai puțin pe altarul mitologiei istorice; nici invocarea strămoșilor, nici reproșurile aduse celorlalți nu ne pot fi de folos.¹⁵

Toate popoarele și-au înțeles începuturile, unificarea statală, independența și printr-o mitologie istorică. Ea dă o accentuată individualitate. Dar nici în această individualitate nu trebuie întârziat prea mult. Astăzi naționalismul (ca manifestare ideologică a individualității) și-a cam epuizat multe dintre calități. În varianta sa cea mai cunoscută, autohtonismul, alteritatea este ignorată.

Nici primatul asupra altora, nici ignorarea lor nu mai pot fi actuale. Confruntarea sau izolaționismul trag înapoi orice societate contemporană. Ele s-au născut din miturile istorice, accentuând numai anumite sensuri ale acestora. A venit timpul să deslușim semnificații noi ale vechilor mituri într-o lume care se integrează. Pe direcția aceasta culturii îi revine rolul de a netezi apropierea, recunoscând tuturor actorilor - dincolo de diferențe - calitatea de oameni.

¹⁵ L. Boia, *Istorie și mit...*, p. 183.

HISTORICAL MYTHOLOGY IN THE ZARANDULUI COUNTRY

Abstract

Capable to preserve itself for centuries or millenniums, the popular myth may be the oldest form of historical consciousness.

As a historically and culturally well shaped space, Zarand too participates, with the specifics of its historical background, to the great spectacle of the collective imaginary. It brings onto the scene of the present, in front of the inquisitive eye, the fascination of a past in which the real and the miraculous cannot be told apart.

Telling the story of "*what used to be*", the contemporary man acts as if he were part in a play which ended centuries or millenniums ago.